

Володимир Пришляк (Луцьк)

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «ЛУЦЬКИЙ З'ЇЗД 1429 р. НА ТЛІ ЕПОХИ»

Давно відомо про певну нерівномірність, фрагментарність історичної литуаністики у сучасній Україні. Доба Великого князівства Литовського, Руського і Жемайтського – надзвичайно цікавий та невід'ємний період литовської, білоруської, української й польської минувшини. Детермінованість спільного історичного процесу настільки очевидна, що постійно проявляє себе в політичних міждержавних взаємовпливах на теренах сучасної Центрально-Східної Європи. За цим стоїть тривалий і колосальний історичний досвід спільного європейського простору від Балтики до Чорномор'я з домінуванням маґдебурзького права, цехового ремесла та відносної релігійної свободи (хоча б на прикладі вільного поширення протестантських течій).

Міжнародна зустріч європейських правителів, із часу якої минуло 590 літ, відбулася у січні 1429 р. в Луцьку – другій, неофіційній столиці ВКЛ на Волині. Скликаний на Водохреще з відома та згоди майбутнього імператора Священної Римської імперії, а на той час короля угорського, німецького й чеського Сигізмунда I Люксембурзького, за ініціативою великого князя литовського Вітовта з метою вирішення низки політичних та економічних питань Центрально-Східної Європи. На ньому обговорювалися волоське, ганзейське, чеське питання. Ішлося також про створення антитурецької коаліції, релігійні й інші проблеми (у тому числі про коронацію Вітовта). Перемовини та обговорення могли проходити у князівському палаці Верхнього або Окольному замку. Через суперечки між головними його учасниками з'їзд не мав суттєвого впливу на політичне життя тогочасної Центрально-Східної Європи. Натомість ця звична для дипломатичної практики пізнього середньовіччя багатостороння зустріч європейських монархів стала значною подією в історії передусім Луцька й Волині загалом. З'їзд підкреслив і суттєво підсилив вагомість міста, яке невдовзі отримає маґдебурзьке право та можливість обирати повноважну міську владу. Далі Луцьк стане центром Волинського воєводства новоутвореної Речі Посполитої, іменуючись «містом його королівської милості Луцьким».

Приурочена до цієї події міжнародна наукова конференція відбулася 6–7 вересня 2019 р. у Художньому музеї на території Луцького замку. Участь у ній узяли 25 дослідників з України, Білорусі та Польщі, а також 2 експертів у галузі культури зі Франції та Ірландії. Ініціаторами й безпосередніми організаторами заходу виступили Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки, Луцька міська рада, Волинський краєзнавчий музей, адміністрація Державного історико-культурного заповідника в м. Луцьку, декан факультету історії, політології та національної безпеки СНУ ім. Лесі Українки д-р іст. наук, проф. Анатолій Шваб.

У перший день роботи форуму пленарне засідання відкрила змістовна й цікаво подана доповідь д-ра іст. наук, провід. наук. співроб. Інституту історії України НАН України (відділ історії України середніх віків та раннього нового часу) *Бориса Черкаса* (Київ) на тему «Проблема статусу Вітовта: ординський фактор». Фахівець зазначив, що данина у сприйнятті Вітовта не була показником підданства. Постійні контакти великого князя литовського з кримськими ханами підсилювали політичну позицію Вітовта на тогочасній геополітичній мапі. Для нього важливою вбачалася тяглість традицій виразності/зрозумілості правління на Волині представника королівської династії, оскільки король Данило був спадкоємцем Володимира Мономаха. Сходинка, яку займав Вітовт через століття, не мала бути нижчою. Тому підсилення його статусу здійснювалося завдяки ординському фактору присутності при дворі. У своїй докторській монографії 2015 р. «Західні володіння Улусу Джучи XIII–XIV ст.: суспільно-політичний та економічний розвиток» Б.Черкас ґрунтовно проаналізував маловідомі й суперечливі події XIII–XIV ст. в історії України часів панування Улусу Джучи, більш відомого як Золота Орда. Якщо у праці здійснено спробу реконструкції політичної історії періоду, а також територіально-адміністративного устрою держави кочовиків та її владної піраміди, то в доповіді на конференції й у розлогіх коментарях історик наголосив на тому, що статусом почасти вимушених політичних зв'язків із Золотою Ордою великий князь Вітовт зміцнював свою владу всередині власної держави.

Ст. наук. співроб. Інституту історії Національної академії Білорусі канд. іст. наук, доцент *Олег Дзярнович* (Мінськ) розповів про зачинателя роду Ягеллонів Яґайла (або Йогайла – у литовській традиції) у період першої третини XV ст. і потрактував феномен сприйняття ним Волині. У рецепції короля як Луцьк, так і весь простір ВКЛ належали йому як верховному правителю. Тому бажання Вітовта коронуватися на особного монарха Великого князівства Литовського викликало певний дисонанс в усталеному ментальному баченні ситуації його кузена. Політична стратегія Сигізмунда I, спрямована на забезпечення себе від Яґайлових посягань на чеську корону, мала успішне завершення.

Канд. іст. наук, доцент кафедри всесвітньої історії СНУ ім. Лесі Українки *Оксана Карліна* (Луцьк), аналізуючи церковно-релігійне питання, розглянула передісторію з'їзду, відзначивши Луцьк як місто, де митрополит Кипріян створив використовувану довгий час заупокійну молитву. Вона з'явилася після смерті Вітовтового попередника – Любарта, а вперше її вимовили у замковій церкві Івана Богослова. Доповідачка простежила синонімію, пов'язану з концептом Київської митрополії. У період, коли відбувся з'їзд, його асоціювали з обширним простором Русі, належної Рюриковичам.

Наук. співроб. Інституту економіки та прогнозування НАН України, співголова ГО «Балтійські студії» *Юрій Приходько* (Київ) торкнувся ганзейського питання, яке обговорювалося під час іменитого зустрічі. Дослідник визначив Ганзу як спілку міст-аристократів (близько 200) та наголосив на тезі про корпоративний монополізм як на пізньосередньовічному історичному явищі, що лягло в основу функціонування цього союзу. Купці-індивідуалісти, котрі злагоджено співпрацювали в мережевій торговельній структурі об'єднаних міст, за потреби були здатні паралізувати надходження товарів до тих чи інших країн у контексті політичної ситуації, що складалася в Північній Європі.

Провід. наук. співроб., завідувачка Музею історії Луцького братства – відділу Волинського краєзнавчого музею *Олена Бірюліна* (Луцьк) послідовно відтворила хронологію подій з'їзду. Серед причин, чому саме Луцьк став місцем його проведення, дослідниця, простудіювавши кореспонденцію Вітовта з Сигізмундом, указала на три основних: 1) територіально Луцьк розташовувався на більш-менш однаковій віддалі від Вільна, Буди та Кракова; саме звідти до Луцька для перемовин мали прибути Вітовт, Сигізмунд, Яґайло; 2) Вітовт бачив можливість справити в Луцьку добру

гостину; 3) чи не найважливіший аргумент у візії Вітовта: у Луцьку був храм, гідний спільної молитви іменитих монархів – кафедральний костел Св. Трійці.

Канд. іст. наук, доценти кафедри історії України Чернівецького національного університету ім. Ю.Федьковича *Андрій Федорук* і *Галина Яценюк* (Чернівці) у спільній доповіді «Гуситська революція: релігійне питання на Луцькому з'їзді 1429 р.», яку на конференції виголосив А.Федорук, висвітлили причини та наслідки обговорення гуситського питання на зимовій зустрічі Сигізмунда Люксембурга з Вітовтом і Владиславом-Ягайлом. Указувалося, що римський король на з'їзді в Луцьку, по суті, здійснив дипломатичну диверсію, метою якої було зірвати план Папи Римського, організувати черговий хрестовий похід проти гуситів під керівництвом польського короля. У підсумку антигуситська воєнна акція на чолі з Ягайлом так і не відбулася, і Мартин V був змушений готувати на 1431 р. новий хрестовий похід проти чеських гуситів.

Канд. мистецтвознавства, викладач кафедри старовинної музики Національної музичної академії ім. П.Чайковського *Іван Кузьмінський* (Київ) на основі рідкісних згадок в актових документах та іконографічних джерелах здійснив реконструкцію музики й музикантів на Луцькому з'їзді 1429 р. Учасники конференції довідалися про придворних виконавців і про музичні інструменти. Основними актовими джерелами для цього стали видатки польського короля та книга видатків столиці Тевтонського ордену – міста Марієнбурга (1399–1409 pp.). Окрім цього, було залучено повідомлення про музикантів на Луцькому з'їзді 1429 р. з «Історії Польщі» Яна Длугоша. Окремий акцент доповідач зробив на історії пісні «Vogurodzica» (1408 р.), найдавніший кириличний варіант якої записано в I (Старому) Литовському статуті 1529 р. Дослідник висловив гіпотезу, що витоки найдавнішого списку цієї пісні слід шукати в руському богородичному військовому культі.

Канд. іст. наук, доцент кафедри археології, стародавньої та середньовічної історії України СНУ ім. Лесі Українки *Сергій Панишко* (Луцьк) проаналізував франкомовну книгу фламандського рицаря й мандрівника Жильбера де Лануа «Подорожі та посольства». В одній зі своїх мандрівок він відвідав Кременець. За це місто велася кровопролитна боротьба між Вітовтом і Скиргайлом. Оповідач опинився на Волині в 1421 р. За спогадами Лануа, у Кременці його зустрів сам Вітовт у тамтешній князівській резиденції, де перебував також татарський князь, представники литовської знаті. Фламанець привіз Вітовтові клейноди від англійського короля Генріха V, був щедро обдарований великим князем литовським і його дружиною Юліанією Гольшанською.

Наук. співроб. Державного історико-культурного заповідника в м. Луцьку *Микола Кушпа* (Луцьк) проаналізував просторовий розвиток міста часів з'їзду, а також політичні та особистісні фактори, які впливали на нього. Постз'їздівський період представлений присутністю в Луцьку Свидригайла Ольгердовича. Верхній (Вишній) замок було домуровано якраз у роки його правління. На думку М.Кушпи, це мало статися до 1452 р. Доволі сміливою бачиться теза доповідача про присутність у Луцьку елементів маґдебурґії ще за часів Любарта. Ідеться про схему управління містом із допомогою уряду вігта. Ця модель була перенесена Любартом із княжого столу у Володимирі. Німецька громада, яка послугоувалася взірцями маґдебурзького права, відома там із часів короля Данила. Доповідач зауважив, що навіть у XVI ст. територія луцького Ринку не була освоєна повністю. На переконання М.Кушпи, якраз у Вітовтові часи в місті з'явилися караїми та євреї. Останні, за його припущенням, також прибули до Луцька з Володимира. Дослідник пролив світло на локалізацію з'їзду. За його версією, проводити перемовини та ночувати Вітовтові гості могли лише в недобудованій тоді Стировій (Свидригайловій) башті, де були камін і вбиральня.

Канд. іст. наук, доцент кафедри нової та новітньої історії України СНУ ім. Лесі Українки *Володимир Пришляк* (Луцьк) у своїй доповіді на тему «“Вітовтова дорога” на Західному Поліссі у XV–XVII ст.» розповів про концепт історичної пам'яті, утіленої в

топонімі «Вітовтова дорога» (старий «гостинянець Витолтов»). Як частина тракту, що вів із Берестя до Володимира, якою, за переказом, часто проїжджав великий князь Вітовт і тому вона була названа його іменем, дорога ця проходила через Ратне, Пісочне, Вижву, Смідин на Поридуби й уперше документально відзначена в «пописі» 1546 р., який розмежовував границі Великого князівства Литовського з Короною Польською. Згадки про цей торговельний шлях знаходимо в актових книгах Володимирського гродського суду 1627 р. Цікаво, що народна пам'ять зберегла й низку інших топонімів, пов'язаних з іменами часів ВКЛ, як-от «Любартів став» (ревізія Луцького замку 1545 р.) чи «Вітовтова криниця» в напрямку села Підгаєць. Наскільки відчутний стосунок вони мали до конкретних історичних персоналій, належатиме з'ясувати в майбутніх студіях.

Канд. іст. наук, доцент кафедри давньої історії України та спеціальних історичних дисциплін Львівського національного університету ім. І.Франка *Андрій Заяць* (Львів), який у грудні 2019 р. успішно захистив докторську дисертацію, розповів про невідомий документ – надання часів князя Свидригайла. Ішлося про маршалка Пишка, котрому 14 травня 1450 р. було підтверджено вотчинне право на володіння низкою сіл у Луцькій землі. Воно вписане до Луцької земської книги за 1607 р. як інструмент легітимізації права на спадкове земельне володіння нащадками Пишка.

Канд. іст. наук, доцент кафедри історії середніх віків та візантиністики ЛНУ ім. І.Франка *Гляя Паршин* (Львів) розставив акценти стосовно малознаної грамоти луцького єпископа 1319 р. Верифікаційний інструментарій і прискіплива дослідницька робота дозволила доповідачеві виявити прикру помилку, що закралася в датування документа. Методом компаративного аналізу та зіставлення реальних історичних постатей з'ясувалося, що досліджуваний акт мав хронологічний стосунок до 1391 р.

Польський медієвіст доктор габілітований, професор Університету ім. М.Коперника *Адам Шведа* (Торунь) у своїй доповіді «“In lithwanico dixius ad vos”»: Мовна комунікація в добу Луцького з'їзду» окреслив малознаний лінгвістичний аспект усного й письмового способів спілкування того часу. Зокрема наголосив на обов'язковій присутності перекладачів. Мова спілкування мешканців підданих земель далеко не завжди була знаною правителями. Так, Владислав-Ягайло, за спостереженням дослідника, узагалі був неписьменним.

Канд. іст. наук, провід. наук. співроб. Інституту історії України НАН України (відділ історії України середніх віків та раннього нового часу) *Дмитро Ващук* (Київ) у порівняльному ключі проаналізував роль волинської шляхти на Віленському сеймі 1566 р. 8 січня «волинці» засвідчили перед королем низку старих і нових проблем. Ішлося про земську службу, себто відбування військової повинності на користь короля гнітила панів, зем'ян. Не задовольняла шляхтичів і потреба сплати помірною й подорожнього мит під час транспортування збіжжя до найбільших тодішніх річкових портів – «палів» Устилуга, Коритниці. На конференції Д.Ващук також презентував підготовлену ним і видруковану під егідою Інституту історії України НАН України 20-ту Книгу судових справ Литовської метрики, зміст якої склали 45 документів від жовтня 1547 й до січня 1549 рр.

Наук. співроб. Національного музею історії України, аспірант Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України *Владислав Безпалько* (Київ) розповів про грабіжницькі практики Луцька раннього нового часу. Окрім імен і певного корпоративного устрою діяльності «мисливців за легкою здобиччю» автор простежив предмети грабунку: готовий одяг, тканини тощо. Влучним бачиться й аналіз емоційно-психологічного боку вчинення злочину. Актові джерела з фонду Луцького гродського суду ІЦДАК України передають враження учасників злочинських схем постфактум: від мотивації до інструментів примусу, шантажу, переконувань.

Начальник відділу охорони культурної спадщини управління культури Луцької міської ради волинський краєзнавець *Петро Троневиц* (Луцьк) у своїй доповіді

«Луцький з'їзд 1429 р. в контексті боротьби православної еліти Волині за політичні права» переконував у легітимності та спадкоємності посідання великокнязівського столу в Луцьку Свидригайлом Ольгердовичем після смерті Вітовта. Саме він як ставленик руської волинської шляхти мав продовжити автономістську політичну лінію по смерті свого попередника. Тому після з'їзду монархів вибухнула Луцька війна 1430–1431 рр. Ягайло, як і у випадку з коронацією Вітовта, убачав у Свидригайлові небезпечного конкурента-супротивника, виразно підтримуваного місцевою знаттю. Її роль і значення у часі з'їзду, як і релігійна належність, толерована Свидригайлом, стали об'єктом дослідження П.Троневи́ча.

Канд. іст. наук, доцент кафедри археології, етнології та культурології Ужгородського національного університету *Володимир Гуцул* (Ужгород) розповів про рицарську культуру в руському вимірі. Аналізуючи постать князя Сигізмунда Корibuтовича доповідач цілковито засвідчив належність «русського рицаря» до загальноєвропейського контексту. Починаючи від обладунків і продовжуючи значимістю коня автор зазначив про слід, який накладала на рицаря його зайнятість. Сучасні антропологічні дослідження дозволяють простежити особливості вмінь та практичного застосування рицарських навичок на основі деформацій хребта й ампутованих пальців (у лучників).

Окреме пленарне засідання на тему «Багатокультурність як європейська цінність: історія і сучасність» провела директорка департаменту культури Луцької міської ради *Тетяна Гнатів* (Луцьк). Експерти Ради Європи з питань інтеркультурної політики *Ксенія Хованова-Рубікондо* (Страсбург; також вона – координаторка Української мережі інтеркультурних міст) і *Робін Вілсон* (Белфаст) розглянули один із напрямів державної політики країн Європейського Союзу щодо забезпечення прав різних категорій осіб та спільнот на культурну ідентифікацію, відмінність від інших етногруп. В їхніх виступах було простежено європейський підхід до управління культурним розмаїттям і наголошено на сучасних надбаннях об'єднаної Європи в історичній ретроспективі.

Господиня конференції – завідувачка Художнього музею м. Луцька – відділу Волинського краєзнавчого музею, заслужена працівниця культури України *Зоя Навроцька* (Луцьк) окреслила роль сучасного луцького художника Олександра Дишка у відтворенні історичної подієвості міста й особливо з'їзду європейських монархів. Полотно митця 2012 р. «Конгрес європейських монархів у Луцьку 1429 року» та інші роботи різних років – яскраве тому свідчення. Мистецтвознавиця слушно зауважила про дивовижний дар відчуття епохи, що його О.Дишко демонструє в кожному зі своїх художніх творів і у графіці.

Канд. іст. наук, старша викладачка кафедри документознавства та музейної справи СНУ ім. Лесі Українки, директорка КП «Центр туристичної інформації та послуг» *Оксана Штанько* (Луцьк) розповіла про практичне застосування події в туристичному вимірі Луцька. Ішлося про способи зацікавлення місцевих мешканців і гостей міста реаліями 590-літньої давнини. Сучасний інструментарій популяризації включає у себе тематичні екскурсії, пізнавальні квести (націлені на учнівську та студентську аудиторію), серію просвітницьких лекцій, а також міський фестиваль середньовічного духу «Князівський бенкет».

Збірник матеріалів конференції із залученням інших авторів, які з різних причин не змогли прийти до Луцька, але зацікавлені в публікації свого доробку на окреслену тематику, готується до друку.